

UDK 632.913:632.9:061.5.68(497.12)=863

FITOKARANTENA

Tone Brecl

Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo Ljubljana
Mejna postaja za varstvo rastlin Maribor

IZVLEČEK

Fitokarantena predstavlja zbir ukrepov, ki naj bi preprečili, ali upočasnili vnos pomembnih rastlinskih boleznih in škodljivcev.

Izraz karantena izvira iz latinske besede *quarantum* = štirideset. V srednjem veku je pomenilo to čas izolacije ladijskih posadk in potnikov v pristaniščih z namenom, da bi preprečili vnos kuge, kolere, rumene mrzlice. Pozneje so takšen pojem karantene iz humane medicine prevzeli v veterini in naposled še v varstvu rastlin na kmetijskih zemljiščih in v gozdovih.

Z naraščajočo trgovinsko menjavo so sredi 19. stoletja prenesli v Evropo več novih boleznih in škodljivcev. Pravo katastrofo v evropskem vinogradništvu je povzročila trsna uš - filoksera, ki so jo v Evropi prvič odkrili 1863. leta. To je večino evropskih držav prisililo, da so v letih 1878 in 1881 sklenile prvo Mednarodno konvencijo o enotnih karantenskih ukrepih za preprečevanje širjenja filokse v Evropi in v svetu. Ta konvencija je pravzaprav šele pravi začetek sodobne fitokarantene.

Z Mednarodnima konvencijama 1914. in 1929. leta so podpisnice razširile listo pomembnih boleznih in škodljivcev. Do pravega sodelovanja v preprečevanju vnosa in širjenja karantenskih in gospodarsko pomembnih škodljivih organizmov pa je prišlo s sklenitvijo Mednarodne konvencije leta 1951 v Rimu. Na osnovi tega sporazuma je bilo ustanovljenih šest regionalnih organizacij za varstvo rastlin. Ena od teh je OEPP - Evropska in mediteranska organizacija za varstvo rastlin (Paris 1951). Njen član je bila tudi Jugoslavija. Države podpisnice so lahko med seboj sklepale tudi meddržavne sporazume s področja varstva rastlin.

V Jugoslaviji so bili, med obema vojnoma pa vse do leta 1953, izvedeni le posamezni karantenski ukrepi. Šele po letu 1953 je država z zakoni in odredbami postavila temelj fitokarantenske službe. Določeni so bili mejni prehodi, kjer je bil uvoz rastlin dovoljen. Zdravstveni nadzor nad prometom z rastlinami in rastlinskimi proizvodi so na Mejnih postajah za varstvo rastlin izvajali fitokarantenski inšpektorji.

Z osamosvojitvijo Republike Slovenije je Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo oblikovalo slovensko fitokarantensko službo, ki opravlja zdravstvene preglede na številnih mejnih

prehodih, združenih v šest Mejnih postaj za varstvo rastlin: Maribor, Jesenice, Nova Gorica, Sežana, Koper in Ljubljana.

KURZFASSUNG

PFLANZENQUARANTÄNE IN JUGOSLAWIEN UND IN SLOWENIEN

Pflanzenquarantäne bedeutet, dass mit verschiedenen Massnahmen die Einschleppung und Verbreitung wichtiger Pflanzenkrankheiten und Schädlinge verhindert werden soll.

Der Ausdruck Quarantäne kommt vom lateinischen Wort *quarantum*=40. Im Mittelalter (14. Jhd.) bedeutete es Isolation der Schiffe samt Mannschaft und Reisenden, um das Auftreten gefährlicher Krankheiten wie der Pest, Cholera und Gelbfieber zu vermeiden. Diese Massnahme gegen Verbreitung der Krankheiten wurde später auch in der Veterinärmedizin und am Ende auch im Pflanzenschutz übernommen.

In der Mitte des 19. Jahrhunderts wurden mehrere Pflanzenkrankheiten und Schädlinge nach Europa eingeschleppt. Aber erst die Entdeckung der Reblaus (*Dactulosphaira vitifoliae* Fitch) in Europa (1863) hatte europäische Staaten veranlasst Gegenmassnahmen zu ergreifen. So wurde in den Jahren 1878 und 1881 in Bern die erste Internationale Konvention mit Massnahmen gegen die Verbreitung der Reblaus von der Mehrzahl der Staaten unterzeichnet. Dies bedeutete eigentlich den rechten Anfang der modernen Pflanzenquarantäne. In den Jahren 1914 und 1929 wurden noch weitere Konventionen unterzeichnet. Richtige Zusammenarbeit der Staaten bei Massnahmen gegen die Einschleppung und Verbreitung von Pflanzenkrankheiten und Schädlinge ist aber erst mit der Unterzeichnung der Internationalen Konvention 1951 in Rom möglich geworden. Es wurden sechs regionale Pflanzenschutzorganisationen formiert. Eine davon ist OEPP - Europäische und mediterrane Pflanzenschutzorganisation (Paris 1951, 1955), deren Mitglied auch Jugoslawien wurde.

Im Zeitraum zwischen den beiden Weltkriegen und bis 1953 sind in Jugoslawien nur einzelne Quarantänemassnahmen ausgeführt worden. Erst nach diesem Jahr sind Gesetze und dazugehörige Erlässe vorgeschrieben worden. Somit ist auch bei uns das Fundament für Pflanzenquarantäne gelegt worden. Es wurden Grenzübergänge bestimmt, wo Einfuhr von Pflanzen erlaubt wurde. An formierten Pflanzenschutzstationen an der Grenze konnte so der Pflanzenschutzdienst die vorgeschriebene Kontrolle ausführen.

Nach der Bildung des unabhängigen Staates Slowenien hat das Ministerium für Land - und Forstwirtschaft in Ljubljana einen Pflanzenschutzdienst an den alten und neuen Grenzübergängen neu aufgestellt. Es wurden neue Grenzübergänge nach Croatien eröffnet und neue Inspektoren angestellt. So haben wir jetzt in Slowenien insgesamt sechs Grenzstationen für Pflanzenschutz: Maribor, Jesenice, Nova Gorica, Sežana, Koper und Ljubljana.

RASTLINSKA KARANTENA-fitokarantena je pomemben sestavni del v integriranem varstvu rastlin. Temelji na zakonih in izvedbenih predpisih, ki jih zahtevajo meddržavne in mednarodne konvencije - sporazumi. Ima osnovno nalogo, da varuje domačo rastlinsko pridelavo, vključno z gozdovi, pred vnosom t. i. karantenskih bolezni, škodljivcev in plevelov. Predstavlja torej zbir ukrepov za preprečevanje in upočasnitev vnosa in širjenja karantenskih škodljivih organizmov. Opravlja zdravstveni nadzor rastlin in rastlinskih proizvodov v notranjem in zunanem prometu. Izdaja zdravstvena spričevala - certifikate za izvozne pošiljke, na mejnih prehodih pa pregleduje uvozne in tranzitne pošiljke.

Nadzor prometa rastlin in rastlinskih proizvodov opravljajo mejni fitokarantenski inšpektorji, ki jih pooblasti državni organ, pristojen za varstvo rastlin. Mejni inšpektorji za varstvo rastlin opravljajo preglede na mejnih postajah za varstvo rastlin. Tudi te postaje prav tako z odlokom določi državni organ, pristojen za varstvo rastlin. V sklop karantenskih ukrepov so vključene tudi odredbe o popolni, ali delni prepovedi uvoza določenih rastlin z namenom, da se prepreči vnos kakšnega pomembnega karantenskega škodljivega organizma. Fitokarantenska inspekcija ima pri svojem delu posebna pooblastila, saj mora v primeru najdbe karantenskega škodljivega organizma izdati odločbo o zavrnitvi, oziroma o dezinfekciji - dezinfekciji pošiljke (fumigacija). Nadzor na meji prvenstveno vključuje pregled na zastopanost karantenskih, pa tudi ekonomsko pomembnih bolezni in škodljivcev. Če je napadenost slednjih večja kot je določeno v Pravilniku, se ukrepa enako kot pri karantenskih povzročiteljih okužb. Pri uvozu semen, sadik, zemlje in še nekaterih proizvodov mora zdravstveno spričevalo, ki spremlja pošiljko, vsebovati še nekatere dopolnilne izjave.

Fitokarantena mora pri nadzoru upoštevati listo karantenskih škodljivih organizmov, ki jih predpiše državni organ na osnovi priporočil Evropske in mediteranske organizacije za varstvo rastlin (OEPP). V letih 1929 - 1941 je bilo pri nas proglašeni samo pet karantenskih škodljivih organizmov: krompirjev rak, krompirjev molj, koloradski hrošč, ameriški kapar in osip iglic duglazije. Osnovni zakon o varstvu rastlin (1954) je določil 90, Zakon iz leta 1965 63 in Zakon iz leta 1976 161 karantenskih škodljivih organizmov. V zadnjem karantenskem spisku iz leta 1990 pa je na listi A 86, na listi B 15 in na listi gospodarsko pomembnih 109 rastlinskih bolezni, škodljivcev in plevelov.

Fitokarantena ima pomen za vso državo, zato morajo njene predpise spoštovati tako uvozniki, kot vse mejne službe, vse z namenom, da se prepreči vnos povzročiteljev nevarnih bolezni in škodljivcev.

IZ ZGODOVINE FITOKARANTENE - MEDNARODNE KONVENCIJE

Izraz karantena izvira iz besede *quarantum* = štirideset. Prvotno je to pomenilo 40 dnevno zadrževanje ladij, oziroma izolacija posadke in potnikov, ki so prihajali iz držav z epidemijami kuge, kolere, rumene mrzlice. Prvo karanteno so verjetno predpisale Benetke 1374. leta, da bi preprečile vstop potnikom okuženih z žlezno kugo, in 1377. leta Dubrovniška republika. Pozneje so takšno zadrževanje ladij predpisale še 1403. leta Benetke, 1467. leta Genova. ZDA so leta 1799 z zakonom zahtevale, da država pomaga pristaniškim mestom pri izdaji lokalnih zdravstvenih predpisov. Velika Britanija je odredbo o karanteni izdala 1825. leta. Sporazum v Parizu 1850. leta je določil mednarodni kodeks karantene, ki se je nanašal na ladje in trgovino.

Termin karantena se je tako najprej uporabljal v humani medicini. Počasi so ga začeli uporabljati tudi za bolezni živali in naposled še v preprečevanju bolezni škodljivcev na kmetijskih zemljiščih in v gozdovih.

Ekonomski pomen rastlinskih bolezni in škodljivcev so spoznali že sredi 19. stoletja, ko se je povečal meddržavni promet z rastlinami. Pravi šok za evropske države pa je bil vnos trsne uši - filoksera (*Dactulosphaira vitifoliae* Fitch) iz Severne Amerike v Evropo. Trsna uš je bila v Evropi prvič registrirana 1863. leta in potem je v nekaj desetletjih povzročila totalno propadanje vinogradov v Evropi. Prve predpise o rastlinski karanteni kot načinu preprečevanja širjenja - tokrat za konkretnega škodljivca - filoksero, so 1873. leta uzakonile Nemčija, Rusija in Avstrija. Leta 1877 je bila v Lausanni sklicana mednarodna konferenca o filokseri. Na osnovi sklepa te konference je bila 1878. in naposled 1881. leta v Bernu podpisana Mednarodna konvencija o karantenskih ukrepih za preprečevanje širjenja filoksera v Evropi in v svetu. Konvencijo je ratificirala večina evropskih držav. V okviru takratne Avstro - Ogrske je bilo v njo vključeno tudi ozemlje današnje Slovenije. Ta konvencija, oziroma sporazum je pravzaprav začetek sodobne fitokarantene.

Mednarodna konferenca o varstvu rastlin je 1914. leta v Rimu pripravila novo Mednarodno konvencijo o sodelovanju pri nadzoru zdravstvenega stanja rastlin v mednarodnem prometu. Zaradi 1. svetovne vojne pa se ta sporazum ni izvajal. Pač pa je bila v Rimu 16. aprila 1929 sklenjena nova konvencija o varstvu rastlin. K njej je pristopilo 29 držav, med njimi tudi Jugoslavija. Ker pa sklepi te konvencije niso bili dosledno izpeljani so številne države same predpisale svoje zakone o varstvu rastlin. Šesti kongres botanikov 1935. leta v Amsterdamu, je izdal pomemben sklep in sicer, da je trajno varstvo pred boleznimi in škodljivci možno le, če se ukrepi izvajajo na meddržavni ravni in ob rednih posvetovanjih. Ta sklep so posredovali takratni Ligi narodov z namenom, da se podrobneje

proučijo fitosanitarna vprašanja v rastoči mednarodni trgovini z rastlinami in rastlinskimi proizvodi. Realiziral pa se je še le po 2. svetovni vojni.

Dne 6. decembra 1951 je v Rimu FAO, organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo sestavila temeljitejšo Mednarodno konvencijo o varstvu rastlin. K njej je med 37 državami pristopila tudi Jugoslavija. Do 1. maja 1979 je ta sporazum podpisalo že 79 držav.

Konvencija zadaljuje vlade držav podpisnic, da organizirajo samostojno državno službo za varstvo rastlin v mednarodnem in notranjem prometu, da izdajajo zdravstvena spričevala in da izmenjujejo zakonske predpise in izkušnje pri varstvu rastlin. Sporazum priporoča sklenitev meddržavnih - bilateralnih konvencij. Jugoslavija je takšen bilateralni sporazum sklenila z več državami, med njimi z vsemi sosedami, razen z Italijo.

Na osnovi te konvencije je bilo ustanovljenih šest regionalnih organizacij za varstvo rastlin. Ena od teh je bila v Parizu ustanovljena (18. april 1951, dopolnjena 27. aprila 1955) Evropska in mediteranska organizacija za varstvo rastlin - OEPP (EPPO). Njen član je bila tudi Jugoslavija. Ima pa 5 stalnih komitejev, 11 delovnih skupin in 10 skupin strokovnjakov.

FITOKARANTENA V JUGOSLAVIJI IN V SLOVENIJI

Jugoslavija je na osnovi Mednarodne konvencije, sklenjene 1929. leta v Rimu, 9. decembra istega leta izdala prvi Zakon o zatiranju bolezni in škodljivcev kulturnih rastlin. Na podlagi tega zakona je 10. avgusta 1935 izšel še Pravilnik o uvozu in tranzitu živih rastlin, rastlinskih delov ... Leta 1939. je z odredbo objavljeno, katere države so okužene s krompirjevim rakom, koloradskim hroščem in ameriškim kaparjem. Nadzor uvoženih pošiljk so opravljale kmetijske poskusne postaje.

Pravilnik (1931 in 1935) je kvaliteto pregledov ublažil tako, da je poslej fitocertifikat spremljal samo reprodukcijski material. Za potrošni material pa ni bilo potrebno zdravstveno spričevalo. Na listi karantenskih organizmov je bilo določenih pet škodljivih organizmov, medtem ko je bil uvoz sadik duglazije prepovedan.

Po 2. svetovni vojni, do leta 1953, Jugoslavija ni imela organizirane fitokarantenske službe pri uvozu rastlin in rastlinskih proizvodov - torej zunanje fitokarantene. Po Odredbi iz leta 1946 je obstojal le delni nadzor pri izvozu in v notranjem prometu rastlin. Verjetno je pomanjkanje nadzora prispevalo k hitrejšemu vnosu

nekaterih škodljivcev v Jugoslavijo: koloradskega hrošča (1944), breskovega zavi-jača, črne breskove uši (1948), bombažnega molja (1950), itn.

Leta 1953 je bila ustanovljena Zvezna uprava za varstvo rastlin pri Zveznem izvršnem svetu kot samostojna ustanova z oddelkom za zunanjo fitokaranteno. To pomeni začetek dela na pripravi in izvedbi obvez, ki jih zahteva Mednarodna konvencija in OEPP. Leta 1954 je bil izdan Osnovni zakon o varstvu rastlin pred boleznimi in škodljivci. Na podlagi tega zakona so bile v naslednjih letih predpi-sane še vse izvedbene odredbe s področja varstva rastlin: Seznam karanten-skih bolezni, škodljivcev in plevelov, Pravilnik o zdravstvenem nadzoru pri uvo-zu, izvozu in tranzitu, Odredba o mejnih fitokarantenskih postajah s pripadajoči-mi mejnimi prehodi, kjer je bil uvoz rastlin dovoljen, itn.

Prve mejne karantenske postaje za varstvo rastlin so bile ustanovljene: leta 1953 v Mariboru in na Reki, leta 1954 na Jesenicah in v Gevgeliji, leta 1956 v Subotici, leta 1959 v Sežani in v Kopru in 1961. leta v Beogradu. Do 1979. leta je bilo formiranih skupaj 16 mejnih fitokarantenskih postaj. Ob raznih reorganiza-cijah se je menjavalo tudi njihovo število.

V letu 1964 je Zvezna uprava za varstvo rastlin prenehala delovati. Njeno funkci-jo so prevzele republike.

V obdobju od 1965. do 1977. leta (1. aprila) je mejna fitokarantena organiza-cijsko pripadala republikam, strokovne zadeve pa je reševala na ravni federaci-je. V letu 1977 je fitokarantensko službo ponovno prevzel ZIS, v okviru Zvezne-ga ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo. Od takrat pa do leta 1991 so se obnavljali in izboljševali zvezni predpisi s področja mejne fitokarantene.

Zadnji Zakon o varstvu rastlin pred boleznimi in škodljivci, ki ogrožajo vso drža-vo je Jugoslavija izdala v letu 1989 (Ur. l. 74/89). Do osamosvojitve Slovenije v letu 1991 je Federacija predpisala še vse potrebne izvedbene odredbe tega zakona, ki natančno odredajo fitokarantenski nadzor pri uvozu, izvozu in tranzitu rastlin: Seznam o karantenskih škodljivih organizmih, Odredba o hruševem oži-gu (*Erwinia amylovora* W. et al.), Odredba o karantenskem nadzoru uvoženih večletnih rastlin, Pravilnik o zdravstvenih pregledih pri uvozu, izvozu in tranzitu in druge.

Z osamosvojitvijo Republike Slovenije 25. junija 1991 je fitokarantensko službo na slovenski meji proti Italiji, Avstriji in Madžarski prevzelo Ministrstvo za kmetij-stvo in gozdarstvo, Republiški kmetijski inšpektorat Ljubljana. Praznina pa je nastala na meji proti Republiki Hrvaški. Tu je Ministrstvo določilo mejne preho-de, kjer je promet z rastlinami in rastlinskimi proizvodi dovoljen. Mejne prehode

ob hrvaški meji je Ministrstvo priključilo k že obstoječim mejnim postajam, dolenske in belokranjske pa v novo oblikovano fitokarantensko postajo Ljubljana. Tako imamo sedaj na slovenski meji šest Mejnih postaj za varstvo rastlin: Maribor, Jesenice, Nova Gorica, Sežana, Koper in Ljubljana.

Za nemoteno delo firokarantenske službe je R Slovenija začasno prevzela vse zakonske predpise s področja varstva rastlin od bivše Jugoslavije. Novi zakonski predpisi so v pripravi. Dokler ne bodo sprejeti, dela fitokarantenska služba na osnovi zakonskih predpisov, ki so veljali na dan osamosvojitve.

LITERATURA

1. Milošević, B. in sodelavci, 1980: Priručnik o karantenskim biljnim bolestima i štetočinama SFR Jugoslavije, Zagreb.
2. Organizacija FAO, 1983: Vodič za obuku u oblasti karantina biljaka, Rim.
3. Savezni sekretariat za poljoprivredu, 1966: Medjunarodne i bilateralne konvencije i sporazumi, zaključeni izmedju SFRJ i drugih zemalja u oblasti zaštite bilja, Beograd.
4. Institut za zaštitu bilja poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta Zagreb, 1971: Program modernizacije i unapredjenje granične službe za zaštitu bilja SFRJ do 1980. godine, Zagreb.
5. Brecl, T., 1981: Filoksera v Sloveniji - njen pojav in posledice, Zagreb